

УДК 343.4 + 343.6

ДО ПИТАННЯ МЕЖ ДОЗВОЛЕНОГО ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ УСТАНОВИ

Кобзар В.В., к. ю. н., старший викладач
кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет

Стаття присвячена питанню реалізації персоналом пенітенціарних установ своїх службових повноважень. Розглядається аспект їх перевищення крізь призму зловживання ним своїм службовим становищем.

Проводиться аналіз гостроти питання катувань та жорстокого поводження з затриманими та ув'язненими. Розглядаються умови поведінки з засудженими у державних пенітенціарних установах. Наводяться приклади з зарубіжного досвіду.

Пропонуються превентивні методи у вирішенні даної проблеми і радикальний погляд на її усунення.

Ключові слова: персонал пенітенціарних установ, пенітенціарна система, пенітенціарна установа, засуджені, ув'язнені, катування, жорстоке поводження, приниження гідності.

Статья посвящена вопросу реализации персоналом пенитенциарных учреждений своих служебных полномочий. Рассматривается аспект их превышения сквозь призму злоупотребления им своим служебным положением.

Проводится анализ остроты вопроса пыток и жестокого обращения с задержанными и заключенными. Рассматриваются условия обращения с осужденными в государственных пенитенциарных учреждениях. Приводятся примеры из зарубежного опыта.

Предлагаются превентивные методы в решении данной проблемы и радикальный взгляд на ее устранение.

Ключевые слова: персонал пенитенциарных учреждений, пенитенциарная система, пенитенциарное учреждение, осужденные, заключенные, пытки, жестокое обращение, унижение достоинства.

Kobzar V.V. CONCERNING THE LIMITS WHICH ARE ALLOWED TO STAFF OF CRIMINAL EXECUTIVE INSTITUTION

The article is devoted to questions of authorities realization by staff of criminal executive institutions and aspect of their service status exceeding.

The analysis of importance of torment questions and cruel behavior with prisoners is being made. The conditions of prisoners behavior in state penitentiary institutions is being considered. The examples of foreign experience have been given.

The preventive methods in deciding such problems and radical view on their elimination are proposed.

Key words: criminal executive institutions, staff, penitentiary system, prisoner, criminal, torment, cruel behavior, humiliation of dignity.

Постановка проблеми. За останні роки в пенітенціарній системі спостерігається ситуація, за якої існує потенційний ризик насильства, де об'єктами насилля з боку персоналу пенітенціарних установ виступають засуджені до позбавлення волі особи. Звідси і не припиняються дискусії довкола теми застосування тортур, катувань та інших протиправних дій стосовно цих осіб. Проблема такого феномену криється в обмеженні, або ж взагалі відсутності, певних можливостей засуджених побудувати стратегічну модель своєї поведінки, яка б уособлювала ймовірні гарантії захисту своєї особистості від жорстокого, або такого, що принижує людську гідність, поводження відносно дій осіб, наділених, так званими, «державно-владними повноваженнями», з огляду на той ізольований стан, в якому засуджені перебувають.

Це питання не оскаржується абсолютно не лише персоналом пенітенціарних уста-

нов (для нього подібний спектр «тюремних повноважень» є здебільшого адекватним, але латентним із риторичної точки зору), а й Урядом України, який визнає всю гостроту питання катувань і жорстокого поводження з людьми у правоохоронних органах [11]. Про це йде мова у Національній доповіді про існуючу ситуацію, пов'язану з забезпеченням прав людини, яка була представлена українською делегацією членам Ради ООН із прав людини в рамках другого циклу Універсального періодичного огляду. В ній зазначалось, що лише за період першого кварталу 2012 року до підрозділів внутрішньої безпеки правоохоронних органів надійшло 211 скарг зі змістом про застосування методів із ознаками катувань і тілесних ушкоджень з боку самого ж персоналу правоохоронних органів.

За перші вісім місяців 2013 року, за даними статистики МВС, надійшло 987 скарг

на застосування катувань та незаконне використання сили співробітниками міліції, щодо 231 випадку було проведено розслідування у вересні [12].

З року в рік реєструється низка подібних злочинів, скоєних правоохоронцями та працівниками пенітенціарних установ. Та за статистичними даними правозахисних організацій фактичні масштаби застосування методів насильства значно перевищують офіційний показник [13].

І хоча, в той самий час, за повідомленням Уряду, в пенітенціарних установах фактично застосування названих методів не мають поширеного характеру, а мають місце поодинокі випадки [13], ми на прикладі звіту до українського Уряду за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з попередження тортур і нелюдського, або принижуючого гідність поводження чи покарання (ЄКПТ), у період з 9 жовтня 2013 року (запит щодо публікації зазначеного звіту був здійснений Урядом України. Страсбург, 29 квітня 2014 року), бачимо іншу картину.

Вважаємо за доцільне розглянути існуючу проблему, і в якості прикладу навести лише деякі пункти звіту, що свідчить, що дана тема й досі залишається актуальною.

Виклад основного матеріалу. Так, в основі мети делегації ЄКПТ став перегляд умов ізольованого тримання осіб співробітниками правоохоронних органів, а також осіб на стадії попереднього ув'язнення, зокрема у світлі положень нового Кримінального процесуального кодексу (КПК), який вступив у силу в листопаді 2012 року.

Проводився розгляд умов поведінки із засудженими у виправній колонії № 81 у Стрижавці, оскільки під час попереднього візиту до цієї установи в грудні 2012 року ЄКПТ зафіксувала факти жорстокого поводження з ув'язненими, і на основі цього дала висновок з того приводу, що таке поводження тут було звичайною практикою.

Після даної обставини, делегацією вперше було здійснене відвідування виправної колонії закритого типу № 3 у Кривому Розі, в якій знаходяться різні категорії ув'язнених, у тому числі ті, хто тримається у рамках попереднього ув'язнення.

У даному контексті делегація ЄКПТ відвідала наступні пенітенціарні установи: Київський слідчий ізолятор (СІЗО), Дніпропетровський СІЗО, Одеський СІЗО, СІЗО у Сімферополі, виправна колонія закритого типу № 3 у Кривому Розі, виправна колонія № 81 у Стрижавці.

До плану візиту входило також відвідування кімнати охорони в Київській міській лікарні швидкої допомоги задля ознайомлення з відповідною документацією і ін-

терв'ювання ув'язнених виправної колонії закритого типу № 1 у Вінниці, які нещодавно були доставлені у цю лікарню.

Що стосується співпраці з Міністерством юстиції, в нашому випадку з Державною пенітенціарною службою, то тут делегація ЄКПТ відмітила досить високий централізований рівень. Більш того, на місцевому рівні було очевидне те, що були запроваджені заходи з метою забезпечення вільного доступу до пенітенціарних установ і уникнення повторення інцидентів, що мали місце під час попереднього візиту в 2012 році. Загалом делегації була надана можливість приватного спілкування з ув'язненими, доступу до всієї відповідної документації. Було відмічено оперативне задоволення її запитів стосовно надання певної інформації.

Та на загальному задовільному фоні картини, що вимальовувалася в Дніпропетровському СІЗО і виправній колонії закритого типу № 3 в Кривому Розі, було отримано дещо спотворену інформацію щодо використання собак у приміщеннях довічного ув'язнення.

Крім того, у Кривому Розі було очевидно помічене навмисне відокремлення деяких ув'язнених від взаємодії з делегацією.

Що стосується виправної колонії № 81 у Стрижавці, то ЄКПТ відмітила наявність серйозних сумнівів, виходячи зі своїх висновків під час візиту 2013 року, стосовно конфіденційності бесід із ув'язненими в частині порядку її належного і повсякчасного дотримання.

На основі цього делегація зробила контекстний аналіз своїх майбутніх візитів. Малося на увазі наступне: «українська влада повинна довести до розуміння всіх співробітників пенітенціарних установ, що: 1) принцип співпраці, закріплений в Конвенції, якою створюється ЄКПТ, включає зобов'язання надавати точну інформацію делегаціям, які здійснюють візит; 2) будь-яку спробу щодо відокремлення ув'язнених від приватної бесіди з делегаціями або з'ясування, що ув'язнені сказали делегації в ході приватних бесід, знаходиться в очевидному протиріччі зі статтею 8, пункту 3 Конвенції та призведе до серйозних санкцій».

Повторно також розглядалися питання стосовно існуючої можливості залякування або застосування так званих «каральних заходів» проти ув'язнених, які завжди носили характер постійних до, під час і після візитів ЄКПТ від самого першого візиту Комітету в Україну, що відбувся в 1998 році. Наразі, було висловлене сподівання з приводу викорінення українською владою такої практики в установах виконання покарань, що надалі дозволило б Комітету не висувати на розгляд це питання.

Українською владою проводились подальші заходи встановлення обставин цієї справи, результатом чого стало оприлюднення своєї позиції. Однак висновок Комітету про те, що було застосовано всі методи реагування аби усунути і попередити будь-які подібні дії, не мав місця. А тому було прийнято рішення залишити цю процедуру, поки не будуть перевірені висновки за результатами відвідування 2013 року, за якими ЄКПТ зазначалась практична відсутність випадків залякування ув'язнених до/під час візитів у 2013 році до СІЗО в Києві та Сімферополі, та до Вінницької виправної колонії № 1.

На жаль, висновок про аналогічне не можна зробити, відвідавши Дніпропетровське та Одеське СІЗО, де очевидно наповнені рекомендації ув'язненим з боку дніпропетровських співробітників, та тих, що належать до неформальної ієрархії ув'язнених в м. Одесі, не скаржитися делегації, мали місце.

Та хоча атмосфера у виправній колонії № 81 у Стрижавці в своєму загальному вигляді була досить спокійною, порівняно з ситуацією у 2012 році, все ж таки було відмічено ймовірну погрозу поодиноким ув'язненим дисциплінарними заходами від співробітників, або ж жорстокими фізичними розправами співкамерників у цій установі, або після передачі до іншої пенітенціарної установи, якщо будуть помічені скарги до делегації під час візиту в 2013 році.

Досить велике занепокоєння викликала ситуація у Кривому Розі, де делегацією була зафіксована атмосфера значного страху і залякування. Опитані ув'язнені переймалися за свою безпеку і не мали достатнього бажання відкриватися в розмові про методику поводження з ними. Також було зроблено припущення, що так звані «пресовщики» – ті ув'язнені, які мали «допомагати» співробітникам закладу, незадовго до візиту делегації до цієї установи висловлювалися, що на кожного, хто поскаржиться, чекають дуже невігдні і серйозні наслідки з застосуванням у подальшому побоїв.

Наприкінці 2013 року українська влада була попереджена делегацією ЄКПТ про реальну небезпеку отримання репресій ув'язненими в обох останніх закладах на основі їх опитування. Як результат – Міністерство юстиції, Державна пенітенціарна служба та прокуратура запевнили про запровадження необхідних оперативних дій щодо запобігання будь-яким подібним актам відносно ув'язнених у зазначених пенітенціарних установах. Делегацією був зроблений запит надання докладного звіту про вжиті в цьому відношенні заходи.

У своєму звітному листі від 27 грудня 2013 року українська влада зазначила, що органи прокуратури провели розслідування з можливих актів репресій, і тому вона вважає, що ніяких подібних заходів не відбулося. Підкреслювалося, що також були залучені представники громадянськості, а також були використані анонімні анкети щодо цих запитів.

Та під час наступного відвідування делегації у 2013 році її висновки містили негативний пункт, а саме про невжиття українською владою всіх необхідних заходів для запобігання будь-якого залякування ув'язнених з боку персоналу або співкамерників за підбурювання в ряді відвіданих пенітенціарних установ. Така поведінка розцінюється як посягання на принципи співпраці, що лежать в основі Конвенції.

І знову робиться заклик відповідних органів з боку ЄКПТ серйозно віднестись до висновків делегації. Перший пункт – щодо залякування ув'язнених, другим – провести розслідування негайно після візиту делегації.

Особливе занепокоєння викликали також явні ознаки, отримані протягом відвідування у 2013 році, відповідно до яких, незабаром після попереднього відвідування в 2012 році, з боку керівництва виправних колоній № 25 і 81 були зроблені спроби щодо визначення всіх ув'язнених, які скаржилися членам делегації (за допомогою оперативного персоналу та/або інших ув'язнених), щоб переконатися, що ці ув'язнені не будуть робити подібні скарги в прокуратуру/до слідчих/наглядачів у ході наступних запитів/перевірок та, що стосується виправної колонії № 25, піддати їх тілесним покаранням.

У рамках спеціального візиту в Україну в лютому 2014 року Делегація ЄКПТ повернулася до виправної колонії № 3 в Кривому Розі. Тоді ж нею було зазначено, що загальною та регіональною прокуратурою, а також адміністрацією обласних виправних колоній в установі були проведені кілька перевірок, після її відвідування у 2013 році, в результаті чого було отримання начальником і деякими з його заступників дисциплінарних стягнень.

Наразі, у делегації склалося враження покращення загальної атмосфери у виправній колонії та меншу заляканість ув'язнених, ніж під час попереднього жовтневого візиту в 2013 року. Делегація отримала повідомлення від ув'язнених про вже майже відсутність застосування раніше запровадженої робітниками установ за допомогою так званих «пресовщиків» системи відбирання та/або вимагання грошей. Однак, в ув'язнених все ще залишався страх перед

персоналом, а у деяких – перед «пресовщиками».

Між іншим, від ув'язнених надійшла скарга на колишнього заступника директора, що відповідав за оперативну діяльність, але в подальшому був підвищений до регіональної адміністрації тюрми, де відповідав за питання безпеки. На підставі повідомлень ним була організована система вимогань, незважаючи на факт переведення його на іншу посаду. Ним регулярно здійснюються перевірки виправної колонії, тому він має можливість входити в контакт із ув'язненими, які нібито стали жертвами неправомірного поводження та вимагання грошей.

Відзначимо і те, що ув'язнені скаржилися делегації на відчутний тиск із боку персоналу після візиту ЄКПТ у 2013 році, що застосовувався з метою дачі неправдивих свідчень про походження їхніх травм, а саме, мало бути оголошення про те, що результатом їх отримання ув'язненими стали нещасні випадки, в той час, як, насправді, вони були нанесені іншими ув'язненими.

Крім того, делегація виявила відсутність усіляких покращень щодо обліку та звітності травм, які спостерігалися в ув'язнених, з боку персоналу медико-санітарної допомоги, а також щодо конфіденційності медичних оглядів та документації [10].

Наступний приклад, який ми бажаємо навести – це дослідження, проведене Харківським інститутом соціальних досліджень під егідою європейської комісії Ради Європи на тему «Кампанія проти катувань і жорстокого поводження в Україні». Однією з цілей цього дослідження було визначення поширеності і частоти практик жорстокого поводження і застосування катувань в органах правопорядку. Для дослідження було відібрано 5 регіонів, що структурно представляють різні частини України: Львівський, Харківський, Донецький, Одеський і Київський. У ході масового опитування виявилися родини, члени яких, або їхні найближчі родичі, протягом останніх трьох років мали досвід затримання працівниками міліції і перебування у в'язниці.

Реально вдалося опитати 186 осіб. Було складно шукати респондентів. Вже сама тема опитування викликала певну настороженість у населення. А безпосередньо ті, хто мав справу з органами правопорядку в ролі обвинуваченого, підозрюваного або ув'язненого, нерідко навідріз відмовлялися брати участь в опитуванні. 70,4% респондентів вважають, що у міліцейській практиці широко розповсюджені катування, як засіб розкриття і розслідування злочинів. Банальні кулачні побої для отримання показань і прискорення дослідження є розповсюдженим методом. 7,6% респондентів свідчать

про регулярні побиття, а 29,3% опитаних повідомляють про декілька таких випадків. 36% опитаних «випробували» на собі гумові палиці та інші прилади.

Респонденти, що виступають у ролі арештантів, роблять наголос на тому, що причиною катувань є особисті фактори і проблемами кадрового менеджменту – підбір кадрів кримінально-виконавчих установ, їхнє навчання, розміщення і контроль над персоналом. 15,1% опитаних вважають, що факти застосування працівниками правоохоронних органів побоїв, знущань або катувань мають місце через відсутність нормальних умов роботи і низьку заробітну платню працівників цих органів, 7,5% – через надмірну завантаженість роботою працівників, 45,7% – через поганий відбір претендентів, коли до правоохоронних органів потрапляють люди, схильні до садизму, 62,2% вважають, що факти знущань і катувань мають місце через безкарність тих працівників, що допускають незаконні методи в роботі, зловживаючи своїми повноваженнями [4, 150].

Далі – «справа Горана» (Владислава Гораніна – активіста Майдану), про яку розповів у своєму докладі журналіст 27 березня 2014 року, є беззаперечним доказом застосування катувань затриманих: «Зуби в нього вибиті, травма черепно-мозкова... З вуха йшла кров, зараз чує погано» [14].

І це сучасний, реальний, достатньо наглядний, з нашої точки зору, приклад.

Наступне, давайте спробуємо пригадати випадок із зарубіжного досвіду, коли світова громадськість була приголомшена відомостями про катування ув'язнених на базі Гуантанамо. Тоді американське федеральне бюро розслідувань на вимогу правозахисних організацій обнародувало секретну доповідь про випадки катування ув'язнених, в якій наводяться десятки прикладів оповідей очевидців, які мали місце спостерігати жорстоке поводження з ув'язненими. Тут були виявлені факти побиття ув'язнених навіть у післяопераційний період та подібні до цього порушення. Причину подібного ставлення було виявлено в тому, що в цьому місці утримувалося декілька сотень людей, переважно більшість яких складала вихідці з Саудівської Аравії, Ємену та Афганістану, що підозрювались у зв'язках із терористичною організацією «Аль-Каїда» та рухами «Талібай».

До центру міжнародної уваги потрапила також і іранська пенітенціарна система після того, як в іранській тюрмі загинула канадська журналістка іранського походження Захра Куземі. Головний суддя Ірану визнав, що в тюрмах цієї країни застосовуються жорстокі методи допитування, за його словами, схожі на ті, якими користува-

лись американські солдати в іракській тюрмі Абу-Грейб, яка була закрита у 2014 році. Виступаючи на конференції прокуратури Аяталла Махмуд Хашемі Шахруді заявив, що представники сил безпеки і охорони правопорядку установ виконання покарань іноді надягають мішки на голову ув'язненим з метою їх вгамування та застосовують фізичну силу до них з використанням травматичних засобів. Постійно мало місце також приниження гідності застосуванням методів сексуального насилля.

Так, згідно зі свідченнями ув'язнених, американські солдати гвалтували їх, їздили на них верхи, змушували виловлювати їжу з тюремних туалетів. Безпосередньо були дані свідчення про те, що ув'язнені були змушені ходити начетвереньках, подібно до собак, і гавкати. В разі відмови застосовувалось безжалісне побиття обличчя, після чого ув'язнених кидали до камер, забирали матраци, розливали на підлозі воду і змушували в цьому багні спати, не знімаючи капюшонів із голови. Весь процес знущань супроводжувався постійною фото- або відеозйомкою. «Один американец сказав, що изнасилует меня. Он нарисовал женщину у меня на спине и заставил встать меня в постыдную позицию, держать в руках собственную мошонку» [15].

Така практика застосовувалася в Абу-Грейб повсякчас. У той же час він підкреслив, що вона суперечить іранській Конституції.

Такому ж кривавому та жорстокому катуванню піддавалися ув'язнені мусульмани в колонії м. Навої Республіки Узбекистан. Родичі ув'язнених колонії, занепокоєні здоров'ям і життям своїх рідних та близьких, звернулися з проханням розслідувати події в колонії № 64/46 до Генеральної прокуратури Республіки Узбекистан, МВС Республіки Узбекистан.

І це не межа... Це лише декілька наочних фактів для апробації даної проблеми, яку необхідно не штучно викручувати з реалій життя, а сублімувати весь централізований потенціал держави в її прогалини з метою негайного і безпрецедентного подолання. І починати тут потрібно з законотворчої практики.

А тому ми пропонуємо зупинитися також і на розгляді деяких аспектів застосування міжнародних правотворчих актів, які регулюють дану проблематику, оскільки від рівня правової обізнаності в цій сфері і усвідомлення, а звідси – правильного тлумачення норм даних актів, залежить правильність розробки превентивних стратегічних підходів щодо її вирішення, що в подальшому, сподіваємось, унеможливить поляризацію службових зловживань із боку

персоналу пенітенціарних установ стосовно ув'язнених, чи хоча б зведе їх до мізерної кількості.

Отже, «Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання», Рез. 39/46 Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1984 року, визначає термін «катування» як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне завдаються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа, чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль або страждання спричиняються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи викликаються ними випадково [2, с. 45].

Тортури та катування, а також інші форми нелюдського, та такого, що принижує гідність, поводження неприпустимі ні в якій ситуації. Виключення з цього принципу бути не може.

Стаття 5 Загальної декларації прав людини зазначає: «Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого або нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, ставлення чи покарання» [1, с. 57]. Міжнародний пакт про громадські та політичні права передбачає, що «ніхто не повинен зазнавати катувань, чи жорстоких, нелюдських або таких, що принижують його гідність, поводження чи покарання. Зокрема, жодна особа не повинна без її вільної згоди піддаватися медичним чи науковим досліддам» [3, с. 15].

Окрім визначення «катування» Конвенція про заборону катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, підкреслює абсолютний характер заборони катування: «ніякі виняткові обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність, чи будь-яке інше надзвичайне становище, не можуть бути виправданням катувань. Наказ вищестоящего начальника або державної влади не може слугувати виправданням катувань» [2, с. 46].

Ст. 10 цієї ж Конвенції встановлює, що: «кожна держава-учасниця забезпечує, щоб учбові матеріали і інформація про заборону катувань повною мірою включалися до про-

грам підготовки персоналу правоохоронних органів, цивільного чи військового медичного персоналу, державних посадових осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою і допитів, які зазнали будь-якої форми арешту, затримання чи тюремного ув'язнення або до поводження з ними» [2, с. 47]. Абсолютна заборона застосування всіх видів катувань має певні правові наслідки в контексті застосування тюремним персоналом сили та зброї.

Ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку передбачає, що: «Посадові особи у підтриманні правопорядку можуть застосовувати силу лише у випадку крайньої необхідності, і в такій мірі, в якій це вимагається для виконання їхніх обов'язків».

Таким чином зазначимо, що норми міжнародних документів чітко визначені. Катування та тортури, нелюдське, та принижуюче гідність поводження в жодному разі не можуть бути виправдані.

Тюремний персонал має бути ознайомлений із міжнародною забороною катувань та тортур, нелюдського та принижуючого гідність поводження. Ця заборона повинна бути передбачена і міжнародним законодавством, правилами тюремного утримання та всіма учбовими матеріалами для даного виду персоналу.

Очевидно, і практика це підтверджує, що людина стає дуже вразливою, коли потрапляє до рук правоохоронних органів. Влада, яку ці структури мають над людьми, позбавленими волі, знаходиться на такому рівні, що потрібні спеціальні заходи для захисту прав засуджених. Саме ця обставина була основною причиною створення такого міжнародного правозахисного органу як Європейський Комітет запобігання катувань.

Європейська конвенція з прав людини має більш загальний характер, тобто вона охоплює набагато більший діапазон прав і свобод. Однакова заборона катувань є одним із її елементів і невід'ємною частиною діяльності цього механізму.

В нашому розумінні проблема застосування катувань і жорстокого поводження в органах правопорядку має кілька аспектів. У загально-гуманітарному сенсі катування є інститутом середньовічного суспільства. Воно є сумісне з правами та гідністю людини, і гуманістичною моделлю сучасних суспільств.

Однак цей архаїзм є досить стійким не тільки через давні історичні традиції, а головним чином як ефективний кримінально-виконавчий інструмент. Низький професійний рівень співробітників, недостатня техніко-криміналістична база на тлі все більших вимог до розкриття злочинів

зміцнюють тенденцію до застосування катувань.

Одночасно ця практика не може не позначитися на психологічному стані співробітників правоохоронних органів та установ виконання покарань, заохочуючи схильних до садизму. Вседозволеність та практика катувань виступають як фактор морально-психологічної деградації та професійної деформації особового складу правоохоронних органів та установ виконання покарань [5, с. 84-88; 6, с. 100-105].

Жорстоке поводження і катування в органах охорони правопорядку та кримінально-виконавчих органах – зазвичай латентний процес. І в даному випадку тут мають місце два основні види латентності.

По-перше, це так звана «природна» латентність, тобто небажання постраждалих затриманих, підозрюваних і підслідних осіб, а також осіб, засуджених до позбавлення волі, звертатися зі скаргами на неправомірні дії з боку співробітників правоохоронних органів.

По-друге, «штучна» латентність, або приховування фактів порушення прав названих категорій осіб самими органами правопорядку, неправомірна відмова у порушенні кримінальних справ за фактом скоєння злочину проти визначеного кола осіб, яка посилена корпоративною та службовою солідарністю співробітників органів правопорядку, прокуратури і суду.

Окрім двох основних форм латентності, тут наявна і третя, яку можна визначити як «пограничну» ситуацію. Йдеться про недостатнє знання або незнання взагалі громадянами своїх прав, меж дозволеного і забороненого в кримінальному і кримінально-виконавчому процесі, норм утримання засуджених та ув'язнених і т. ін. [8, 25].

Відповідно до розуміння таких причин, що породжують практику застосування катувань працівниками органів правопорядку, ті респонденти, що брали участь в опитуванні, насамперед, відзначили позиції, пов'язані з кадровим менеджментом, суворіше карати, краще підбирати кадри, поліпшити підготовку кадрів у соціальних закладах.

Однак, на наш погляд, є більш вагомими фактори, що можуть зміцнити систему, а вона, в свою чергу, буде формувати персонал. Респонденти практично на останнє місце поставили громадський контроль, роль засобів масової інформації, тобто фактор відкритості правоохоронної системи.

Світовий досвід показує, що в кінцевому підсумку саме підконтрольність поліції громадським структурам призвела до радикальних змін.

Тому ми вважаємо, що тоталітарними методами в умовах закритості правоохо-

ронної і пенітенціарної системи ситуацію радикально не змінити.

Досягнення мети реального забезпечення прав людини видається неможливим без невідкладного вжиття на всіх рівнях органів влади, причетних до здійснення контролю та нагляду за дотриманням прав людини в місцях позбавлення волі, низки організаційно-практичних та кадрових заходів, спрямованих на формування у підлеглих працівників належного ставлення до цієї занадто важливої ділянки роботи. До керівництва відповідними підрозділами мають прийти принципові, професійні, ініціативні працівники, які б глибоко усвідомлювали важливість та актуальність наведення порядку у відповідних установах виконання покарань. Вони мають бути психологічно готові сприймати людей, що перебувають за ґратами, як рівноцінних членів суспільства (за винятком чітко визначених судом обмежень), виконувати функцію «державних адвокатів осіб», позбавлених волі, незалежно від будь-яких обставин обвинувачення, що стали підставою для взяття їх під варту [7, с. 7].

І та відповідна робота в органах прокуратури України, яка була активно розпочата ще в 2006 році з усвідомленням цієї обставини [9, с. 9], коли в ході підсумкової колегії на основі певних досліджень [7, с. 7] та за наслідками роботи органів прокуратури, Генеральний прокурор України чітко сформулював завдання прокурорів – про тортури, катування, знуцання та протиправні утиски своїх прав ув'язнені в державі мають забути взагалі, мала б свідчити про дійсність усіх запланованих намірів. За цим необхідна і самовіддана участь у цих процесах усіх зацікавлених органів і установ, передусім, Державної пенітенціарної служби України, й досі не знаходить свого повноцінного відображення в сучасних реаліях. А мала б...

Як і не запевняє в остаточному вирішенні цього питання через наступну функціональну діяльність Спеціальної комісії з розслідування фактів тортур у в'язницях при Міністерстві юстиції України за рішенням Кабінету Міністрів України, склад якої формується з народних депутатів, представників правозахисних громадських організацій, що наділені необмеженими часовими рамками доступу до затриманих та ув'язнених будь-якої установи виконання покарань [12; 16].

Думаємо, питання про те, які взагалі висновки маємо зробити задля докорінного опанування цієї проблеми, і які заходи маємо застосувати, щоб у дійсності мати змогу їх реалізувати, не є питанням часу, якого апріорі завжди не буде вистачати, аби повною мірою, в повному масштабі усунути

той людський фактор, який формує людину як садиста зсередини, який породжує певні форми девіантної поведінки або спонукає до них. Тут кожен має зробити свій власний висновок, результат якого залежатиме від персонального усвідомлення сукупності формуючих його позицій, і на основі цього зважено підійти до актуальності вирішення проблемного питання, визначаючи для себе його значимість, або ж відсутність такої взагалі, оскільки часткове усвідомлення існуючої проблеми не знаходить ефективних підходів до її всебічного вирішення, а лише приховує найбільш темні і брудні кути.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини / Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера. 2002. – С. 9-13.
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання / Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера. 2002. – С. 45-53.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права / Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 13-24.
4. Дослідження про застосування тортур та жорстокого поводження в Україні // Український журнал про права людини. – 2005. – № 5. – С. 92-191.
5. Кобзар В.В. Розвиток професійної деформації працівника кримінально-виконавчої установи та шляхи її подолання / В.В. Кобзар // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Вип. 50. – Чернігів, 2008. – С. 84-88.
6. Кобзар В.В. Адміністративно-правовий статус персоналу кримінально-виконавчої установи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.В. Кобзар – Ірпінь, 2013. – 264 с.
7. Левченко К.Б. Як захистити громадян від катувань // Голос України. – 13 жовтня 2006. – 7 с.
8. Свенідзе Е. Європейське право і заборона катування // Український журнал про права людини. – № 7. – 2005. – С. 23-36.
9. Шинальський О.І. Права людини в місцях позбавлення волі – час перейти від слів до діла // Голос України. – 2006. – 18 лютого. – с. 9.
10. minjust.gov.ua/file/36937. [Електронний ресурс].
11. http://www.minjust.gov.ua/upr/upr_project_dopovid.html. [Електронний ресурс].
12. <http://tyzhden.ua/News/108280>. [Електронний ресурс].
13. <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362641025>. [Електронний ресурс].
14. <http://tyzhden.ua/Society/106111>. [Електронний ресурс].
15. <http://www.newsru.com/world/21may2004/abu.html>. [Електронний ресурс].
16. <http://www.unian.ua/society/910818-kabminstvoryue-spetskomisiyu-yaka-fiksuvatime-fakti-katuvanu-sizo-ta-vyaznitsyah.html>. [Електронний ресурс].